

УДК 336.221

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.29>

Прокопенко В.Ю.

*доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
економічної безпеки та митної справи
Державний податковий університет
e-mail: Prokopenko_valeriia@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0990-0788*

Григорчук М.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та митної безпеки
Державний податковий університет
e-mail: miroslavg@ukr.net
ORCID iD 0000-0003-0523-030X*

МІСЦЕ МИТНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Вступ. Міжнародне становище України, насамперед в часи відсічі російським загарбникам, зумовлює докорінну зміну підходів, у тому числі наукових, до розуміння ролі і значення окремих галузей права. Дана стаття є актуальною з огляду на продовження наукової дискусії щодо природи митного права та його місця в системі права України. Авторським пошуком здобуто відомості, які кардинально змінюють сутність наукових підходів до розуміння митного права як підгалузі адміністративного права. На підґрунті теоретико-правового аналізу Конституції України та чинних нормативно-правових актів, зокрема Господарського кодексу України, Митного кодексу України та Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», висловлено судження про те, що митне право, будучи комплексною галуззю права, виступає підгалуззю саме господарського, а не адміністративного права.

Мета і завдання статті полягають у продовженні наукового дискурсу щодо визначення місця митного права в системі права України.

Стан наукової розробленості. До дослідження питань, пов'язаних з визначенням місця митного права в системі права України, зверталися Бережнюк І. Г., Гуцул І. А., Злепко Н. П., Іващук І. О., Карамбович І. М., Кормич Б. А., Приймаченко Д. В., Рябченко О. П. та інші, сформувавши дієву наукову платформу для провадження фахової дискусії з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове регулювання митної справи здійснюється низкою законів України, чільне місце серед яких відведено Конституції України. Первинним є те, що найвищим ступенем узагальнення положень щодо місця і ролі митного права в системі права України є включення цієї сфери до відносин, що пов'язуються із зовнішньополітичною діяльністю. Так, коментуючи положення статті 18 Основного Закону (Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами

міжнародного права) [1], доходимо висновку, що питання митної справи однозначно входять в сферу регулювання господарського, міжнародного, цивільного, адміністративного, кримінального, трудового та інших галузей права. Такий взаємозв'язок обумовлений правовою природою договору як підґрунтям для формалізації відносин як на міждержавному, так і на міжсуб'єктному (у тому числі при укладенні господарських договорів) рівнях.

Іншими положеннями Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються, у тому числі, засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи (стаття 92), а також те, що Кабінет Міністрів України, окрім іншого, організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи (стаття 116) [1]. Це означає, що регулювання митної справи відбувається на двох рівнях – законодавчому та галузевому. Проте, якщо участь законодавчої влади залишається бездискусійною, оскільки в державі існує лише один законодавчий орган, то галузеве виконання приписів Конституції України щодо упорядкування митної діяльності є тією складовою, яка на цей час не отримала однотипного і галузево визнаного статусу в системі права України. Такі дискусії цілком обґрунтовані, оскільки існуючі узагальнення з цієї проблематики сфокусовані саме на розкриття ролі і значення митного права з позицій вузько галузевого підходу. Ми ж покладемо за мету здійснити теоретико-правове дослідження про місце митного права в системі права України з позицій найбільш широкого узагальнення й аналізу тих особливостей, які однозначно засвідчуватимуть фахово обґрунтовані висновки про статус митного права стосовно інших галузей права.

На час написання цієї статті науковим доробком у царині вирішення дискурсу щодо місця митного права в системі права України визначено низку підходів, серед яких: самостійність, комплексність та профільність. Як відомо, основне значення галузі права полягає

в тому, щоб забезпечити правовим регулюючим впливом певну частину суспільних відносин однорідними імперативними засобами, що за юридичним змістом логічно впливають з сутності об'єкту і предмету, на який спрямовується їх дія. З урахуванням такого підходу галузі права можна поділити на такі види: 1) самостійні (фундаментальні), до яких віднесено конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне право. Це обумовлено тим, що вони становлять юридично-матеріальне підґрунтя для всіх інших правозобов'язаних правил, і мають універсальний характер стосовно значного кола суспільних відносин;

2) несамостійні (спеціальні, похідні), в яких головні правові режими видозмінені з огляду на застосування при регулюванні певного типу і сфери суспільних відносин (земельне, сімейне, трудове, податкове та ін.);

3) комплексні, тобто такі, для яких системотворчою основою визначено поєднання інститутів, що утворюють самостійні (фундаментальні) та несамостійні (спеціальні) галузі нормативного регулювання певної сфери суспільних відносин (господарське, митне, торговельне, морське, екологічне та ін.).

Наведені критерії щодо позиціонування митного права як складової системи національного права України беззаперечно обґрунтовують висновки науковців щодо комплексності цієї галузі. Підставами для таких узагальнень є мультиаспектна природа правовідносин, пов'язаних з провадженням зовнішньоекономічної діяльності, тобто сировини, в якому виникають підстави для справляння митних та інших обов'язкових платежів як фіналізації процедур щодо звільнення з-під митного контролю матеріальних цінностей. Так, зовнішньоекономічною діяльністю у редакції Господарського кодексу України є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою (стаття 377 Господарського кодексу України) [2].

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає зовнішньоекономічну діяльність як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами (стаття 1) [3].

Згідно з положеннями статті 7 (Митна справа) Митного кодексу України встановлено імперативний порядок провадження зовнішньоекономічної діяльності. Так, вказаною правовою нормою митною справою визнаються, окрім іншого, встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики [4].

Авторський теоретико-правовий аналіз положень чинного законодавства дає підстави для висновку про те, що необхідною умовою для існування митного права як такого є легітимне провадження діяльності, пов'язаної з перетином товарами, об'єктами інтелектуальної власності та робочою силою державного кордону України. На цьому етапі теоретико-правового аналізу щодо місця митного права в системі права України відкривається широкий спектр зв'язків, які потребують галузевого регулювання з огляду на багату-ступеневий процес виконання зовнішньоекономічних договорів. При цьому ми розуміємо,

що найбільш широким поняттям для узагальнення всіх процедур, що забезпечують правомірність перетину державного (митного) кордону України, повномірно охоплюються положеннями статті 263 (Господарсько-торговельна діяльність) ГК, згідно з частиною 2 якої залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля) [2].

А. І. Годяк, О. М. Ілюшик, Я. П. Павлович-Сенета висловлюються про те, що серед вчених та державотворців немає єдиної точки зору із приводу того чи є митне право самостійною галуззю права. Одні з них виокремлюють митне право в окрему комплексну галузь, інші визначають митне право як підгалузь адміністративного права [5, с. 27].

Аналіз сучасних наукових підходів до визначення місця митного права в системі права Україна показав, що з цього питання існують різні думки. Так, наприклад, Б. М. Габричидзе, Б. М. Кормич, Н. О. Коваль, В. Я. Настюк вважають митне право комплексною галуззю права, О. М. Козирін – комплексною галуззю законодавства, Д. Н. Бахрах, С. В. Ківалов розглядають цю галузь як інститут адміністративного права. Відзначаються також наукові підходи, представники яких вважають митне право підгалуззю адміністративного права (О. П. Рябченко). Обґрунтовуючи свою позицію, науковець зазначає, що митне право доцільно розглядати як однойменну комплексну галузь права, побудовану на основі норм, що складають підгалузь адміністративного права. Норми митного права регулюють відносини у сфері забезпечення реалізації та захисту митних інтересів України на зовнішньому та внутрішньому ринках, інтеграції до світової економіки [6, с. 33].

І. А. Гуцул в статті «Митна політика у фіскальному просторі України» зазначає, що зовнішньоекономічна діяльність являє собою сукупність економічних, організаційно-правових операцій, здійснюваних між національ-

ними й іноземними суб'єктами господарювання з метою забезпечення більш високої економічної ефективності в порівнянні з аналогічними операціями, які орієнтовані на внутрішній ринок [7, с. 232].

У контексті сказаного дискусійно сприймаються судження щодо сприйняття митного права як підгалузі адміністративного права, як про це висловлюється О. П. Рябченко в статті «Місце митного права у структурі системи права: окремі пропозиції щодо визначення» [6, с. 33]. Авторську позицію аргументуємо тим, що первинним для включення механізмів митного регулювання виступає легітимна зайнятість суб'єкта господарювання, який провадить зовнішньоекономічну діяльність. І, як було сказано вище, виключно за умови переміщення різних категорій товарів через митний кордон України не залежно від напрямку (експорт чи імпорт) включаються адміністративно-правові механізми як похідні від зовнішньоекономічної діяльності.

Крім того, беззаперечним виразником, тобто зовнішнім проявом митного права як матеріального підґрунтя митної справи є митна політика, яка, як буде зазначено дещо нижче з посиланнями на авторитетні думки науковців, ґрунтується на зовнішньоекономічній політиці, яка своєю чергою є похідною від правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Так, група науковців, серед яких І. Г. Бережнюк [8, с. 7], І. О. Іващук [9, с. 106] та Д. В. Приймаченко [10, с. 37],

вважають, що митна політика – це складова зовнішньоекономічної політики.

Митна політика, на думку Н. П. Злепко, є симбіозом зовнішньоекономічної та фінансової політики і ієрархічно виявляється нижчою за них [11, с. 9], а для Б. А. Кормича синонімом терміна «митна політика» виступає зовнішньоекономічна або зовнішньоторговельна політика держави [12, с. 9]. Водночас І. М. Карамбович та К. К. Сандровський ставлять знак рівності між семантичним значенням митної та зовнішньоторговельної політики [13, с. 266].

Висновки. З огляду на вищесказане можна стверджувати, що для визначення місця митного права в системі права України необхідно відійти від вузько галузевих підходів, а розглядати цю галузь не тільки з позицій її фактичного нормативно-правового регулювання на стадії реалізації митних процедур як обґрунтування легітимності переміщення товарно-матеріальних цінностей та/або робочої сили через митний кордон. Для уникнення вузько галузевого суб'єктивізму цю сферу необхідно розглядати як діалектичний зв'язок між причиною (укладання господарського договору як реалізацію права на зайняття підприємницькою діяльністю) та наслідком – виникнення підстав для включення механізмів митного законодавства. Отже, виходячи з даних аргументів, вважаємо, що митне право є комплексною галуззю права і підгалуззю господарського права.

Анотація

У статті проаналізовано взаємозв'язки митного права України з іншими галузями права з метою дослідження місця цієї галузі в системі права України. Основою для такого аналізу обрано змістовне наповнення митної справи як похідної діяльності від зовнішньоекономічних операцій суб'єктів господарювання різних форм власності. Обґрунтовано висновки про те, що митне право опосередковано входить у сферу регулювання господарського, цивільного, міжнародного, трудового, адміністративного, кримінального, екологічного та інших галузей права. Висловлено судження про те, що митне право чи не найтісніше пов'язане з іншими галузями права з причини набуття Україною статусу імпортозалежної держави. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків на етапах виникнення підстав для звернення до нормативної бази Митного кодексу України і застосування митних процедур показало, що причиною включення механізмів митного контролю є саме господарська діяльність, пов'язана з переміщенням

через державний кордон товарно-матеріальних цінностей та/або робочої сили.

Виведено в наукове поле дискусію про обґрунтованість визначення місця митного права в системі права України шляхом подання узагальнень з позицій вузько галузевих підходів. Висловлено судження про необхідність розширення поля наукового дискурсу з урахуванням внутрішньої природи митного права як дозвільної стадії провадження експортно-імпоротної діяльності відповідно до встановленого законами і підзаконними нормативно-правовими актами правопорядку.

Досліджено критерії, завдяки яким митне право віднесено до комплексних галузей права. Як підстава для виведення авторських висновків з цієї проблематики мається посилення на багатосторонню правову природу відносин, які, отримавши початкові легітимні рішення в частині досягнутих міжнародних господарських договорів, набувають продовження на іншому рівні правового регулювання – звільнення з-під митного контролю товарно-матеріальних цінностей як предметів договірних відносин.

Проаналізовано положення Конституції України, Господарського та Митного кодексів України, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» в контексті обґрунтування авторських висновків про те, що митне право з наведених вище підстав доцільно позиціонувати як підгалузь господарського, а не адміністративного права, оскільки останнє не є причиною приведення в дію механізмів митного контролю.

Ключові слова: Конституція України, митне право, митна справа, митний кордон, Митний кодекс, зовнішньоекономічна діяльність.

Prokopenko V.Yu., Hryhorchuk M.V. The place of customs law in the law system of Ukraine Summary

The article analyzes the interrelationships of the customs law of Ukraine with other branches of law in order to study the place of this branch in the legal system of Ukraine. The basis for this analysis is the content of the customs case as a derivative activity from the foreign economic operations of economic entities of various forms of ownership. The conclusions that customs law is indirectly included in the sphere of regulation of economic, civil, international, labor, administrative, criminal, environmental and other fields of law are substantiated. The opinion is expressed that customs law is not the most closely related to other branches of law due to Ukraine's acquisition of the status of an import-dependent state. The study of cause-and-effect relationships at the stages of the emergence of grounds for applying to the regulatory framework of the Customs Code of Ukraine and the application of customs procedures showed that the reason for the inclusion of customs control mechanisms is precisely the economic activity associated with the movement of goods and material values across the state border and/ or workforce. The discussion about the validity of determining the place of customs law in the legal system of Ukraine was brought into the scientific field by deriving generalizations from the positions of narrow branch approaches. The opinion is expressed about the need to expand the field of scientific discourse, taking into account the internal nature of customs law as the permitting stage of export-import activity in accordance with the law and order established by laws and by-laws.

The criteria by which customs law is classified as a complex branch of law have been studied. As a basis for deriving the author's conclusions from this issue, there is a reference to the multilateral nature of legal relations, which, having received initial legitimate decisions in terms of the reached international economic agreements, are continued at another level of legal regulation - the release from customs control of goods and material values as subjects of contractual relations

The provisions of the Constitution of Ukraine, the Economic and Customs Codes, the Law of Ukraine «On Foreign Economic Activity» were analyzed in the context of substantiating the author's

conclusions that, for the above reasons, it is appropriate to position customs law as a sub-branch of economic law, not administrative law, since the latter is not the reason for bringing customs control mechanisms are in effect.

Key words: Constitution of Ukraine, customs law, customs affairs, Customs Code, foreign economic activity.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 19.03.2019).
2. Господарський кодекс України, Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-ІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18; 19–20; 20–21.
3. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
4. Митний кодекс України. Закон України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17?find=1&text>.
5. Митне право України. А. І. Годяк, О. М. Ілюшик, Я. П. Павлович-Сенета. Навчальний посібник. Львів. СПОЛОМ, 2017. 308 с.
6. Рябченко О. П. Місце митного права у структурі системи права: окремі пропозиції щодо визначення. *Юридичний вісник* № 3(64). 2022. С. 30-36.
7. Гуцул І. А. Митна політика у фіскальному просторі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 232-234. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/>.
8. Бережнюк І. Г. Митне регулювання в системі категорій «митна політка» і «митна справа». *Вісник Академії митної служби України*. № 2 (34). 2007. С. 3–8.
9. Івашук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : [монографія]. Підручники і посібники, 2007. 304 с.
10. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Академія митної служби України. Дніпропетровськ, 2007. 477 с.
11. Злепко Н. П. Мито як фіскальний ресурс державного бюджету та інструмент фінансової політики : дис. ... кандидата екон. наук. Тернопільська академія народного господарства. Тернопіль, 2005. 251 с.
12. Кормич Б. А. Державно-правовий механізм митної політики України. Одеса. Астропринт, 2000. 180 с.
13. Карамбович І. М. Митна система та її роль в регулюванні зовнішньої торгівлі України : [монографія]. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. 281 с.